

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-67>

УДК 338.48.640.4

ВНУТРІШНІЙ ТУРИЗМ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

DOMESTIC TOURISM OF UKRAINE: TRENDS, ISSUES AND DEVELOPMENT OPPORTUNITIES IN THE WAR PERIOD

Габчак Наталія Францівнакандидат географічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5549-7793>**Габчак Станіслав Євгенійович**аспірант,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7067-5732>**Habchak Natalia, Habchak Stanislav**
Uzhhorod National University

Стаття присвячена питанням розвитку внутрішнього туризму в Україні та її складовій – Закарпатській області в період 2019–2023 рр.. Актуальність дослідження в тому, що саме в період пандемій, війн, стихійних лих в межах країни, її регіонів чітко виокремлюється внутрішній туризм як основний важіль «утримання» туристичної галузі. Визначається його роль в економічному зростанні територій, збереженні природних та історико-культурних ресурсів, розробці нових туристичних маршрутів тощо. Мета статті – виокремлення нових тенденцій внутрішнього туризму в Україні та окреслення шляхів вирішення проблем його розвитку в межах території дослідження. Для досягнення мети в процесі дослідження було визначено поняття «внутрішній туризм» та виокремлено нові тенденції його розвитку у воєнний період, а саме: звуження часових рамок планування туристами подорожі, відпочинок невеликою кількістю людей, популярність санаторних турів, літній вікенд на двох терміном 3 дні. В процесі дослідження використано загальнонаукові методи пізнання, індукції та дедукції, аналізу та синтезу.

Ключові слова: внутрішній туризм, туристична інфраструктура, тенденції внутрішнього туризму, туристичні послуги.

The article is devoted to issues of the development of domestic tourism in Ukraine and Transcarpathian region as its part in the period 2019–2023. The relevance of the study is that precisely during the period of pandemics, wars, natural disasters within the borders of the country and its regions, domestic tourism is clearly distinguished as the main lever of "maintenance" of the tourism industry. Its role in the economic growth of territories, preservation of natural and historical and cultural resources, development of new tourist routes, etc. is determined. The purpose of the article is to identify new trends in domestic tourism in Ukraine and outline ways to solve problems of its development within the study area. In order to achieve the goal, the concept of "domestic tourism" was defined in the research process and new trends in its development during the war period were identified, namely: narrowing of the time frames for tourists to plan their trips, rest with a small number of people, the popularity of sanatorium tours, a summer weekend for two with a term of 3 days. In the research process, general scientific methods of cognition, induction and deduction, analysis and synthesis were used. According to the results of the study, it was established that modern migration processes, stress from shelling, the destruction of cities and villages as a result of military operations, the undermining of the Kakhovka Dam HPP and blackmail regarding the possible destruction of the Zaporizhzhia NPP or the use of nuclear weapons lead to the choice of short-term trips, which are the main factor in restoring strength, a way of recreating the citizens of Ukraine. The Transcarpathian region is the only one that has not yet felt the military aggression of Russia, located behind the Ukrainian Carpathians along the border with European countries, it is considered the safest in terms of tourism and currently a significant movement of vacationers is directed to its territory. Both domestic and transit tourism in Transcarpathia is growing, as evidenced by the data on receipt of tourist tax of the united territorial communities (hereinafter – OTG) to the regional budget, among them: Poliana OTG (21.8%), Uzhhorod OTG (13.8%), Baranyntsi OTG, Mukachevo OTG (5.8%), others OTG (38.7%). It is the Poliana OTG that is the most profitable and confirms the fact that the main trend of domestic tourism during the war for recreation is

the choice of sanatorium tours. There are 4 sanatoriums, 40 hotels and 60 homesteads within the boundaries of this OTG, which can host 60,000 vacationers annually. At the same time, the development of domestic tourism in the study area is complicated by a number of issues associated with the disruption of the territory's logistics, the loss of a significant part of tourist and recreational resources, and the destruction of the tourist infrastructure. To solve these issues, it is necessary to implement a number of measures to ensure the safety of tourists on the territory of Ukraine through timely notifications about possible threats, development of alternative tourist routes, reconstruction of infrastructure with the involvement of foreign investors, support of the tourism industry from the state.

Keywords: domestic tourism, tourist infrastructure, domestic tourism trends, tourist services.

Постановка проблеми. Розвиток туризму в країнах Європи, світу довів, що є важливою складовою економіки цих країн і прибуток з туристичних подорожей складає вагомую частину їхнього бюджету. Саме туризм дає поштовх до розвитку різних частин інфраструктури, включаючи підприємства сфери послуг, створює чимало робочих місць, забезпечує умови туристичної діяльності кампаній у галузях, які є дотичними до сфери туризму та рекреації.

До 2019 року Україна, її туристична галузь була зорієнтована на виїзний туризм, однак COVID-19 та російсько-українська війна 2022 року докорінно змінила туристичний ринок. Саме ці події обмежили міжнародний туризм та переорієнтувались на розвиток внутрішнього туризму. Дострокове планування відпочинку втратило сенс і люди почали обирати як правило короткотривалі подорожі у безпечні місця, у більш малозаселені території. Фактично бюджетні внутрішні подорожі стали популярними для туристів нашої країни.

Міграційні процеси, стреси від обстрілів, руйнація міст та сіл внаслідок воєнних дій, підлив Каховської ГЕС, шантаж щодо можливого підливу Запорізької АЕС в місті Енергодар призводить до вибору короткотривалих подорожей, які є необхідним чинником відновлення сил, способом переважанення для багатьох громадян України.

Як результат, у внутрішньому туризмі виокремились нові тенденції, які визначають актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці, експерти та фахівці туристичної сфери розглядають та досліджують внутрішній туризм відповідно до несприятливого середовища, а саме пандемії, війни, екологічно техногенних катастроф, хімічного забруднення території. Саме ці точки зору висвітлено в низці наукових праць: К. Артюх [2], Ю. Тарасовський [6], А. Зарубіна [5], А. Ровенко [11], Н. Габчак [3] та ін. Вищезгадані науковці виокремлюють основні напрями та регіони України, які можуть стати драйверами розвитку внутрішнього туризму, рекомен-

дують заходи щодо міжсекторної взаємодії, спрямованої на досягнення конкурентоспроможності українського туризму в довгостроковій перспективі.

Постановка завдання (мета). Метою статті є аналіз розвитку та виокремлення сучасних тенденцій внутрішнього туризму в Україні та її складовій – Закарпатській області в період 2019–2023 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коронавірусна інфекція (COVID-19), яка поглинула світ стала основною причиною зростання світового ринку внутрішнього туризму більшої частини країн, адже обмежила розвиток міжнародного туризму. За статистичними даними у 2022 році обсяг світового ринку внутрішнього туризму становив 1670,32 млрд. доларів США. У період з 2023 по 2030 рр. очікується його зростання на 17% [12].

Але передбачити змінність зовнішнього та внутрішнього середовищ територій досить складно, до прикладу, Україна, яка в короткі терміни переорієнтувала туристичну галузь на розвиток внутрішнього туризму.

Саме поняття «внутрішній туризм» закладено в Законі України «Про туризм», де чітко визначено, що «внутрішній туризм – це подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на її території, в межах держави» [1].

Відповідно до мети подорожі виділяємо такі види внутрішнього туризму як екскурсійний туризм, агротуризм, лікувально-оздоровчий, екотуризм, культурний, гастрономічний, релігійний та інші види. Слід зауважити, що цей перелік не є вичерпним, адже існує чимало інших видів спеціалізованого туризму [5].

Внутрішній туризм для багатьох країн світу є чи не найпершою статтею доходу до бюджету країни. До прикладу, США завжди робили акцент на подорожі в середині країни, тобто рух туристів та рекреантів між штатами і це давало позитивне сальдо торгівлі на суму 53,4 млрд. доларів у 2019 році. Тому саме індустрія подорожей і туризму була одним із секторів бізнесу США, який найбільше постраждав від пандемії COVID-19 і подальших обмежень на здоров'я та подорожі, екс-

порт подорожей скоротився майже на 65% з 2019 по 2020 роки [7, с. 341–342]. Нова Національна стратегія подорожей і туризму США на 2022 рік довела, що федеральний уряд країни правильно розставив акценти щодо збереження стійкості та швидкого відновлення внутрішнього туризму і американські туристи витратять на 30% більше своїх середніх бронювань у 2023 році, ніж у 2022 і це принесе майже 155 млрд. доларів доходу США [7, с. 341–342].

Щодо України, то до 2019 року кількість туристів зростала. Так, щороку Україну відвідувало близько 13-15 млн. туристів. Однак, коронавірусна інфекція зумовила різкий спад кількості відвідувачів країни вже у першому кварталі 2020 року. За цей рік до України приїхало всього 3,3 млн туристів, з яких 1,8 млн. прибуло у перші три місяці і це був саме період коли почав активно розвиватись внутрішній туризм [4].

В лютому 2022 року війна з росією в період березень-травень паралізувала туристичну індустрію і вона практично зупинилась. Східні та південні регіони України стали недоступні для туристів через активні бойові дії, небезпеку життя людей, руйнацію історико-культурної спадщини, систематичні обстріли та мінування курортних зон Миколаївської, Херсонської та Одеської областей.

Відновлення туристичної галузі України відбувається критично повільно. Так, за даними туроператора Join UP порівняно з довоєнним періодом за літній період 2022 року було продано втричі менше міжнародних турів [10].

Логічно, що із зменшенням кількості українців, які відпочивають за кордоном, збільшилась кількість людей, які віддають перевагу внутрішньому туризму. Необхідність лікування, перезавантаження, реабілітація військових та їх сімей доводить значний ріст попиту на подорожі в середині країни. Кількість заброньованих турів за перший квартал 2023 року збільшилася майже у двічі порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Так, у грудні 2023 року частка турів Україною становила 43%. Літній сезон 2023 року показує певну динаміку зростання продажів у туристичному секторі всередині країни на 10-15% [11].

Державне агентство розвитку туризму (ДАРТ) вбачає зміну характеру внутрішнього ринку та виокремлює його наступні тенденції:

– звужуються часові рамки планування подорожі (туристи планують тури в останню мить, або в короткі терміни);

– найбільшим туристичним попитом користуються західні частини України (Карпатський регіон);

– переважають подорожі не великою кількістю людей у малозаселені місця, сільські території (соло-туризм; родиною; мама чи бабуся з дітьми, онуками);

– зростає популярність санаторно-оздоровчих турів;

– літній вікенд для двох терміном на 3 дні.

В час війни громадяни переосмислили поняття «здоров'я» і прагнуть відпочивати у безпечному місці, де можна відновити здоров'я та емоційний стан. За статистикою українського туроператора Join UP, який спеціалізується на продажі турів в межах України більшість замовлень, а це більше 44.4% пов'язані з санаторними турами, на другій позиції – поїздки в Українські Карпати (29%) і на третій позиції – гірськолижні курорти (19,5%).

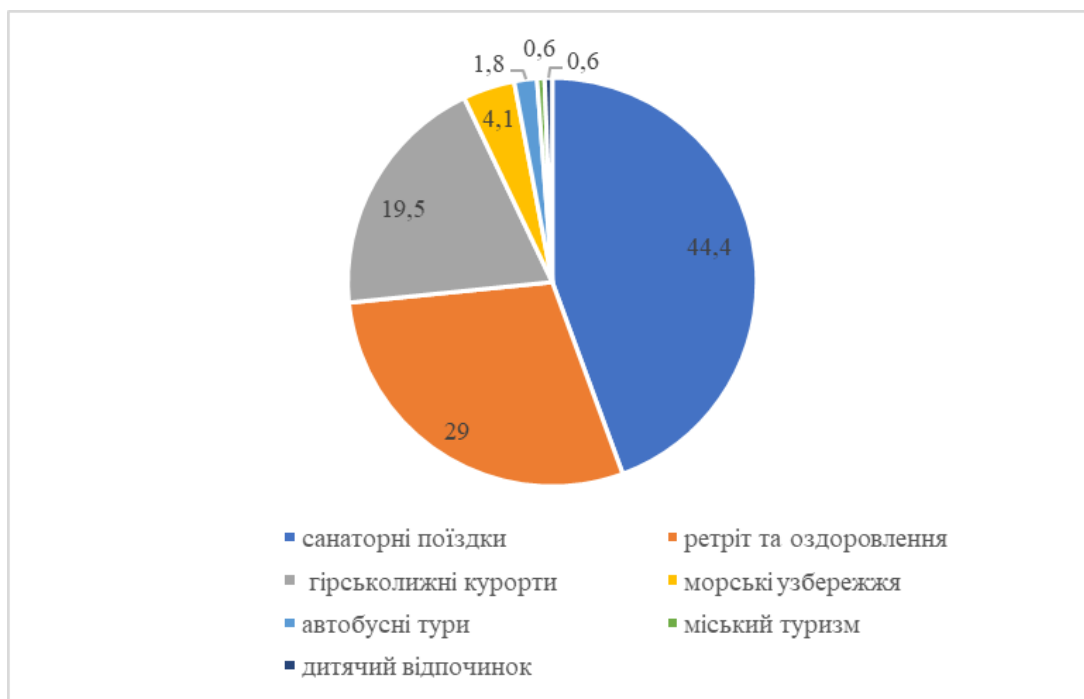
Також, на даний час чітко прослідковується розвиток міського туризму та спеціалізованого дитячого відпочинку (рис. 1).

Аналіз статистичних даних Державної служби статистики України щодо податкових надходжень від засобів розміщення по областях України за I квартал 2023 року показав реальні цифри росту податків у Західних областях. Так, найбільший приріст податкових надходжень до бюджету від засобів розміщення було зафіксовано у Чернівецькій області – 98%, (5 млн 152 тис. грн у 2023 році проти 2 млн 600 тис. грн за аналогічний період 2022 року. На другому місці Рівненська область – 17% (3 млн 430 тис. грн. у 2023 році проти 2 млн 938 тис. грн у 2022 році, що на 37% більше ніж у 2021 році. На третьому місці Львівська – 16% (60 млн 434 тис. грн у 2023 році, проти 52 млн 59 тис. грн у 2022 році, і на 59% більше ніж у 2021 році – 37 млн 900 тис. грн) [9].

Щодо Закарпатської області, то у порівнянні з 2022 роком було зафіксовано приріст у 15% (16 млн 842 тис. грн проти 14 млн 629 тис. грн), а у порівнянні з 2021 роком податки зросли майже в два рази – на 46% [9].

Найбільший спад податкових надходжень до бюджету від туристичної галузі спостерігається у 6 областях, які перебувають у зоні активних бойових дій. У Луганській області на 100%, Херсонській на 97%, Донецькій на 87%, Запорізькій на 79%, Миколаївська на 67% та у Харківській на 54% (табл. 1).

Спад спостерігається і в Одеській (37% менше, ніж торік), Тернопільській (23% менше, ніж торік), Чернігівській (33% менше, ніж торік) тощо.

Рис. 1. Особливості внутрішнього туризму України за I квартал 2023 року

Джерело: систематизовано автором [10]

У Києві спад податкових надходжень у 2023 році (56 млн 974 тис. грн) в порівнянні з 2022 роком (107 млн 629 тис. грн) становить 47%, в порівнянні з 2021 роком (125 млн 100 тис. грн) – 54%.

Проаналізуємо особливості розвитку внутрішнього туризму Закарпатської області як однієї із найбільш безпечних територій в межах України. Вона знаходиться на заході України та примикає до країн Європейського Союзу, а саме Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Межування з країнами ЄС та НАТО, відносно мала площа території (12,8 тис. км²), розташування за Українськими Карпатами «зберігають» її від російської агресії. Станом на липень 2023 року в області офіційно проживало 1 млн.244 тис. населення [9].

На даний час за інформацією Закарпатської ОВА на території області офіційно зареєстровано та занесено до бази даних 156 тис. внутрішньо переміщених осіб (ВПО), однак за даними мобільних операторів їх загальна кількість становить 400 тис. осіб.

Територіальні громади Закарпаття взяли на себе значне навантаження, пов'язане з внутрішніми міграційними процесами, що призводить до чималої кількості проблем. Серед них виокремлюємо проблеми з розміщення переселенців, працевлаштування, надання якісних медичних послуг, влаштування дітей в садочки та школи, а також організація відпочинку та дозвілля.

Впродовж останніх п'яти місяців 2023 року до місцевих бюджетів Закарпатської області

Таблиця 1

Аналіз динаміки податкових надходжень від засобів розміщення по областях за I квартал 2021–2023 рр. (за ДССУ)

Податки (млн грн)	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Закарпатська область	11,5	14,6	16,8
Івано-Франківська область	33,7	33,4	30,2
м. Київ	125,1	107,6	57,0
Львівська область	37,9	52,1	60,4
Миколаївська область	6,0	6,0	2,0
Одеська область	191,5	24,2	15,2
Херсонська область	68	7,0	7,0
Чернівецька область	2,6	2,6	2,6

сплачено 8,1 млн грн туристичного збору. Зокрема, у травні перераховано до місцевих скарбниць 1 млн 941 тис. грн. Протягом січня-травня 2023 року більшу частину збору сплатили юридичні особи – понад 4 млн грн. Фізичні особи-підприємці спрямували до місцевих скарбниць майже 3 млн 929 тис. грн (рис. 2) [6].

Серед туристичних послуг, які надаються жителям Закарпатської області переважають:

- підбір та продаж унікальних туристичних продуктів регіону та індивідуальних турів;
- проведення екскурсій містом;
- бронювання готелів, авто, залізничних та авіаквитків;
- продаж квитків на культурні події міста;
- продаж сувенірної та поліграфічної продукції;
- інформування щодо правил в'їзду в Україну та виїзду до країн світу.

Також, суттєвий вплив на розвиток внутрішнього туризму має транзитний туризм Закарпаття. Президент Закарпатської туристичної організації, туризмознавець, професор Ужгородського національного університету Федір Шандор вважає, що транзитний туризм краю це – зупинки туристів по шляху проходження до туристичних місць призначення. Дослідження науковця з даного питання показують, що в період 1991–2022 рр. туристи зупинялись в м. Ужгород (3%); м. Мукачево (12%); термальні води Косино (4,6%); м.

Берегово (4,4%); по трасі Київ-Чоп (76%) – у закладах громадського харчування, у закладах розміщення та місцях продажу сувенірної продукції.

Щодо питання куди саме їздять жителі Закарпаття відпочивати, то 29% – м. Ужгород, 29% – м. Мукачево, 14,2% – Косино; 7% – Берегово; 20,6% – озеро Синевир та 6,2 – інші напрями. Найбільшим туристичним попитом визначається центр міста Ужгорода та міні-скульптурки, замок Паланок, Замок Шенборнів, термальні води Косино, дегустація вина «Чизай мала гора», Центр реабілітації бурого ведмеда, озеро Синевир, Воєводино, Лавандова гора, Селиська сироварня, бункер лінії Арпада, гора Говерла та інші вершини двохтисячники.

Перебування України в стані війни це – нові виклики розвитку внутрішнього туризму, які ускладнюються низкою проблем, а саме:

- зони окупації та активних воєнних дій є небезпечними для туристів;
- втрати значної частини природного та історико-культурного потенціалу туристичних територій;
- руйнація туристичної інфраструктури;
- зменшення заощаджень на відпочинок;
- порушення логістики в межах України;
- виїзд працездатного населення за кордон тощо.

Для зменшення впливу зазначених проблем на розвиток внутрішнього туризму необхідно:

Рис. 2. Туристичний збір до бюджету Закарпатської області територіальними громадами, 2023 р.

Джерело: систематизовано автором [9]

- забезпечення з сторони уряду швидкого інформування щодо попередження небезпеки на території країни чи регіонів;
- розробка альтернативних туристичних маршрутів у більш безпечні місця, які не проходять через зону бойових дій;
- залучення іноземних інвесторів, міст-побратимів для відновлення туристичної інфраструктури;
- державна підтримка працівників сфери послуг для збереження робочих місць та отримання достойної заробітної плати.

Висновки. Отже, внутрішній туризм є важливим у своєму зростанні так як сприяє розвитку регіонів, надходженню коштів до бюджету територіальних громад, збагачує духовно подорожуючих. У зв'язку з воєнною агресією росії та окупацією східних та південних регіонів України змінились тенденції внутрішнього туризму. Зросла популярність санаторних турів, короткотривале бронювання турів, більш популярним став відпочинок малими групами та соло-туризм, розробка й реалізація нових туристичних програм, спрямованих на допомогу ЗСУ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР. *Liga 360*. 1995. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/Z950324?an=475921>
2. Артюх К. Відпочинок на генераторах: як влаштований туризм в Україні взимку 2022–2023. *Укрінформ*. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3634086-vidpocinok-na-generatorah-ak-vlastovanij-turizm-v-ukraini-vzimku-20222023.htm>
3. Габчак Н., Білак О. *Туризм країн Карпатського євро регіону* : навч. посібник. В-во ТОВ «РІК-У». Ужгород, 2023.
4. День туризму 2022 разом з Visit Ukraine. URL у: <https://visitukraine.today/uk/blog/927/den-turizmu-2022-razom-z-visit-ukraine>
5. Зарубіна А., Онойко Ю., Щербатюк Н. Сучасні тенденції розвитку внутрішнього туризму. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/48>
6. На Закарпатті за пів року зібрали 9 мільйонів гривень туристичного збору. URL: <https://suspilne.media/526559-na-zakarpatti-za-piv-roku-zibrali-9-miljoniv-griven-turisticnogo-zboru/>
7. Ровенко А.В. Сучасний стан розвитку індустрії подорожі і туризму США. *Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства»*. Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2022. С. 341–343.
8. Тарасовський Ю. Куди і як подорожували українці під час війни. Join UP! показав результати й тенденції 2022 року. *Forbes*. 2022. URL: <https://forbes.ua/news/kudi-i-yak-podorozhuvali-ukraintsi-pid-chas-viyni-join-up-pokazav-rezultati-y-tendentsii-2022-roku-09022023-11629>
9. Туризм. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur_.htm
10. Час кризи та виходу на нові ринки. Join up. 2023. URL: <https://joinup.ua/uk/news/chas-krizi-ta-vihodu-na-novi-rinki-zvit-2022-roku/>
11. Щодо розвитку внутрішнього туризму в Україні / ред. С. Ковалівська та ін. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень НАН України. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/vnutrishniy-turyzm-v-ukraini.pdf>
12. Market Analysis Report. Grand view research. 2022. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/domestic-tourism-market-report>

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Pro turyzm" vid 15.09.1995 № 324/95-VR. *Liga 360* (1995). Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/Z950324?an=475921> (in Ukrainian)
2. Artiukh K. (2022) Vidpochynok na heneratorakh: yak vlashtovanyi turyzm v Ukraini vzymku 2022–2023. *Ukrinform*. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3634086-vidpocinok-na-generatorah-ak-vlastovanij-turizm-v-ukraini-vzimku-20222023.htm> (in Ukrainian)
3. Habchak N., & Bilak O. (2023) *Turyzm krain Karpatskoho yevrorehionu*: navch. posibnyk. V-vo TOV "RIK-U". Uzhhorod. (in Ukrainian)
4. Den turyzmu 2022 razem z Visit Ukraine. Available at: <https://visitukraine.today/uk/blog/927/den-turizmu-2022-razom-z-visit-ukraine> (in Ukrainian)

5. Zarubina A., Onoiko Yu., & Shcherbatiuk N. (2023) Suchasni tendentsii rozvytku vnutrishnoho turyzmu. *Ekonomika ta suspilstvo*, no. 48. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/48> (in Ukrainian)
6. Na Zakarpatti za piv roku zibraly 9 milioniv hryven turystychnoho zboru. Available at: <https://suspilne.media/526559-na-zakarpatti-za-piv-roku-zibrali-9-miljoniv-griven-turisticnogo-zboru/> (in Ukrainian)
7. Rovenko A.V. (2022) Suchasnyi stan rozvytku industrii podorozhi i turyzmu SShA. *Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Svitovi dosiahnennia i suchasni tendentsii rozvytku turyzmu ta hotelno-restorannoho hospodarstva"*. Zaporizhzhia: NU "Zaporizka politekhnik", pp. 341–343. (in Ukrainian)
8. Tarasovskyi Yu. (2022) Kudy i yak podorozhuvaly ukraintsi pid chas viiny. Join UP! pokazav rezultaty y tendentsii 2022 roku. *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/news/kudi-i-yak-podorozhuvali-ukraintsi-pid-chas-viyni-join-up-pokazav-rezultaty-y-tendentsii-2022-roku-09022023-11629> (in Ukrainian)
9. Turyzm. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tur_.htm (in Ukrainian)
10. Chas kryzy ta vykhodu na novi rynky. Join up. 2023. Available at: <https://joinup.ua/uk/news/chas-krizi-ta-vihodu-na-novi-rinki-zvit-2022-roku/> (in Ukrainian)
11. Shchodo rozvytku vnutrishnoho turyzmu v Ukraini / red. S. Kovalivska ta in. *Analitichna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen NAN Ukrainy*. Available at: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/vnutrishniy-turyzm-v-ukraini.pdf> (in Ukrainian)
12. Market Analysis Report. Grand view research (2022). Available at: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/domestic-tourism-market-report>